

УДК 357(477):947.084.4

*Юрій Капарулін**

**ДО ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНСЬКІЙ
ДЕРЖАВІ: «СХЕМА ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ СТАРШИНАМИ
ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ»**

Статтю присвячено історії розбудови українських збройних сил часів правління гетьмана П. Скоропадського, зокрема проблемі вишколу старшинських кадрів.

Ключові слова: Українська Держава, П. Скоропадський, військові реформи, військова старшина.

Розбудова та подальша підтримка власної армії є однією з запорук стабільного розвитку будь якої сучасної держави та захисту інтересів її народу. Наша історія свідчить про те, що при всіх більш-менш сприятливих умовах українці намагалися брати в руки зброю, творити власні військові формування з вірою, що лише збройна сила і могутність можуть стати фундаментом незалежності нації й держави.

Спираючись на столітні військові традиції, після розпаду Російської імперії, було здійснено спробу реалізувати ідею української державності. Це, в свою чергу, дало можливість створити умови для створення українського війська. Надзвичайно важливо було організувати вишкіл та підготовку національно свідомих військових кадрів (зокрема старшин^а) та подальше комплектування ними військових формувань.

97 років тому в Україні було відновлено традиційну форму правління – Гетьманат. Незважаючи на нетривалий термін існування, історія Української Держави та діяльність її керманічів залишається однією з провідних тем у працях вітчизняних істориків. Утім, сьогодні серед дослідників немає

* Кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії та історіографії Херсонського державного університету.

^а Старшина або офіцер, – представник командного складу військових підрозділів. У російській та радянській арміях вони звалися офіцерами. У 1917 р., коли було створено перші українські підрозділи, їх особовий склад намагався максимально дистанціюватися від усієї російської військової термінології у тому числі й пов'язаної з військовим складом. Було запозичено історичні терміни часів Гетьманату XVII–XVIII ст. Зокрема, назву «офіцер» було замінено на «старшина» – за аналогією з козацькою реєстровою старшиною часів Богдана Хмельницького.

одностайної думки ані про вагомість й значимість цього державного утворення, ані про персону самого гетьмана П. Скоропадського зокрема. Найкращим шляхом для узгодження суперечок є вивчення та аналіз широкого масиву документів 1918 р. Потребують дослідження і проблеми пов'язані з історією військового будівництва в Українській Державі, що багато в чому визначало саму можливість її подальшого існування.

Дослідження проблем розбудови української армії в роки національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. актуалізувалося із здобуттям незалежності України. За цей час вийшло чимало, як окремих розвідок так і фундаментальних праць. Зокрема, з цієї тематики, проводили дослідження О. Реєнт [7], О. Гуржій [4], Р. Пиріг [6], В. Верстюк [1], Я. Тинченко [11-12], Л. Скорич [8], П. Ткачук [13], Н. Химиця [14] та ін.

Витоки військового будівництва в Українській Державі слід шукати у попередньому періоді – 1917 р. Саме після Лютневої революції розпочався процес українізації частин та військових установ колишньої Російської імперії. Зокрема, українізація розпочалася у військових навчальних закладах України. На 1-му Всеукраїнському військовому з'їзді, що проходив у Києві з 5-8 травня 1917 р. було прийнято рішення здійснювати освіту у військових школах українською мовою, відкривати військові школи від найнижчих до найвищих. Практичне проведення українізації військових шкіл було покладено на Центральну Раду та на Український генеральний військовий комітет (далі УГВК) [14, с. 53-54].

Наприкінці 1917 р. серед частин російської армії українськими себе оголосили: 10-й та 20-й армійські корпуси на Румунському фронті; 31, 32, 34, 51-й армійські корпуси та 74-та піхотна дивізія на Південно-Західному фронті; дві дивізії з українців 11-го корпусу та 137-ї дивізії на Західному фронті; 21-й армійський корпус на Північному фронті та 5-й Кавказький корпус у складі двох дивізій на Кавказькому фронті. Саме вони мали скласти основу майбутньої української армії.

Паралельно з українізацією, під керівництвом С. Петлюри, Секретаріат Військових Справ розробив «План організації кадрів Української армії з найбільш тривкого військового елементу». За цим планом передбачалося створити невелику кадрову армію, цілком незалежну від українізованих частин. Її комплектування мало проводитися із кадрових офіцерів колишньої російської армії, прихильних до українського руху та цілком національно свідомого українського елементу – новобранців. Задля реалізації цього завдання було організовано перші навчальні заклади для підготовки офіцерів Збройних сил України. У жовтні 1917 р. Шкільний відділ УГВК відкрив 1-шу Українську школу прапорщиків (школу для майбутніх старшин) на базі українізованої 2-ї школи прапорщиків. В тому ж місяці було завершено українізацію 5-ї Київської школи прапорщиків і засновано 2-гу Київську школу прапорщиків. На початку листопада 1917 р. 1-шу Українську школу прапорщиків було перетворено на Першу військову пішу школу ім. гетьмана Б. Хмельницького. Нажаль в ході подій кінця 1917 – початку 1918 рр. перша і друга школи не дали жодного випуску молодих старшин. Перша школа була частково знищена під Крутами, разом із студентським куренем, решта розпорошилась по інших військових частинах. Друга школа, на заклик С. Петлюри, приєдналася до Харківського Коша Слобідської України, в якому і склала основу куреня «Чорних Гайдамаків» [14, с. 54].

Після повернення уряду УНР у березні 1918 р. до Києва, організацію військової освіти було розпочато знов. Насамперед було перейменовано Головний уряд військових шкіл України на Головну шкільну управу Військового міністерства. Основним завданням управи стали: заснування військових шкіл для майбутньої регулярної армії, організувати повторні курси для старшин-українців, випускників колишніх російських шкіл, що мали покращити військові знання та підвищити національну свідомість. В результаті у Києві було відкрито два заклади: Інструкторську школу старшин та Інструкторську школу підстаршин.

Кістяк старшинського корпусу УНР, на якому вона трималася аж до своєї ліквідації у 1924 р., оформився 9 лютого 1918 р., коли рештки відступаючих з Києва військових частин і установ зібралися у селі Ігнатіївка, розташованому на шляху до Житомира. Серед них зокрема були: отаман О. Осецький, начальник штабу А. Мельник, військовий міністр УНР В. Петрів, начальники груп та дивізій УНР О. Загородський, О. Удовиченко, М. Болбочан, Є. Коновалець та ін. В Ігнатіївці було створено Окремий Запорозький загін військ Центральної Ради. Однак, попри наявність багатьох професійних військових, кадрова проблема залишалася відкритою. За словами військового міністра О. Жуковського: «Багато прийшлося мені брати людей, як то кажуть, буквально з вулиці. Не приходилося мені тоді розбиратися з політичними поглядами працівника, чи він «щирий» українець, як він ставиться до українського руху та ін.» [12, с. 92-93].

Втім, розбудова української армії тривала й особливо активізувалися після звільнення Києва від більшовиків наприкінці лютого 1918 р. Але проблема нестачі старшинських кадрів залишалася і командних кадрів все ще не вистачало в повній мірі. За словами О. Жуковського: «Повітових комендантів треба було призначити 113, Губерніальних – 8, 6 місцевих. Крім того, до губерніальних їх помічників. Вже одна ця цифра може показати, наскільки я був в утрудненому стані, як важко знайти таку кількість відповідних людей. Але це ще ніщо, як взяти в розгляд другі вимоги, як то Корпусних командирів – 8, Начальників дивізій – 18, Командирів бригад – 36, Командирів полків – 72, курінних – 216. Це персони не нижче полковника-капітана, не рахуючи сотенних і других... От де в чому полягає трагізм. Щирих, свідомих українців серед військових була така обмаль, що можна й по пальцях перерахувати, особливо старшин високих рангів». Не дивлячись на такі складнощі, організація української армії тривала і продовжилася в Українській Державі [12, с. 92-93].

П. Скоропадський прийшов до влади 29 квітня 1918 р., він очолив Збройні сили України і розпочав розробку воєнної реформи. У перші десять днів травня була сформована Рада міністрів до складу якої увійшло і військове міністерство

[5, с. 112-113]. Наприкінці травня 1918 р. було ухвалено законопроекти, які визначили головні напрями військового будівництва. Насамперед наголошувалося, що завданням Армії Української Держави є охорона Держави від зовнішніх ворогів і підтримка порядку в державі на заклик влади. Окрім цього, армія оголошувалася аполітичною, було затверджено текст військової присяги, йшла робота над виробленням інших позицій офіційної військової доктрини Української Держави. Вишколом військових кадрів продовжувала займатися Головна шкільна управа, якій підпорядковувалися військові школи, училища та кадетські корпуси всіх родів військ [13, с. 84].

У становленні українських збройних сил в цей період велике значення мала Інструкторська школа старшин. Наказ про її формування вийшов ще 14 березня 1918 р. за підписом міністра О. Жуковського. Впродовж 1918 р. у ній пройшли перепідготовку 1667 молодих старшин колишньої російської армії, які прослухали курси українознавства, української мови, вивчали український статут та основи військової дисципліни. Процес формування старшинських кадрів у цілому було завершено восени 1918 р. За станом на вересень 1918 р. в армії Української Держави налічувалося 4500-5000 старшин [12, с. 100-102].

Військове будівництво часів Гетьманату мало як здобутки так і недоліки. Зокрема, за твердженням Я. Тинченка, в той час почали менше звертати уваги на рівень національної свідомості кадрів, і попередньо сформований старшинський склад був розбавлений всіма охочими генералами, полковниками та підполковниками, що шукали собі місця служби. Відтак учений зробив висновок, що маса цих нових військових лише шкодила українській справі, вважаючи, що Україна – тимчасове явище, перехідний етап до відтворення «Єдиної і Неподільної» [12, с. 106-108]. Історик українського війська З. Стефанів, свого часу, також відзначив, що до лав армії увійшли багато старшин хоча й фахово освічених, але байдужі до створення Української армії (старшини-росіяни вороже ставилися до українців) [10, с. 103].

Отже, негайною потребою залишалось комплектування армії національно свідомими військовими, патріотами своєї Батьківщини. Деякі кроки в цьому напрямі все ж було зроблено. Серед здобутків розбудови українського війська за часів П. Скоропадського слід відзначити формування Сердюцької дивізії, що складалася в основному з українців. Також, одним із перших заходів військової політики Гетьманату став проект відродження козацтва. Наприкінці травня 1918 р. П. Скоропадський направив військовому міністрові О. Рогозі листа у справі організації козацтва. Прийшовши до влади він вирішив: «аби козачина, в яку ввійде цвіт української людяності, стала дійсно провідником національної ідеї і великим кадром будучої Української козацької армії» [6, с. 141].

Разом з вищезазначеним, важливим питанням військового реформування було запровадження правової основи військової служби та проходження її військовими різних категорій. Зокрема, при Генеральному штабі, що на той час діяв у тандемі двох генерал-квартирмейстерів, було розроблено проект схеми проходження служби старшинами Генерального штабу (Додаток 1) [15, с. 13]. Ознайомившись та реконструювавши цей документ ми можемо побачити яку службову драбину мав подолати випускник військової школи до посади отамана штабу корпусу і як військові старшини розподілялися в структурі штабу (Додаток 2).

Проект «схеми» було ухвалено другим отаман-квартирмейстером, генералом Прохоровичем А. І. та Головою відділу по службі Генерального штабу, полковником Попелло Х. Л. Дата ухвалення схеми на аркуші не вказана, але завдяки наказам про перебування на посадах Прохоровича А. І. та Попелло Х. Л. припускаємо, що схему було складено з кінця серпня до кінця вересня 1918 р. [11, с. 346].

Наведена схема також демонструє той шлях, який мали пройти молоді українські військові для того, щоб стати частиною національної військової еліти. Однак, за «Схемою проходження служби старшинами Генерального штабу» шлях до посади отамана штабу корпусу дорівнює приблизно 20-ти рокам

військової служби. Українській Державі гетьмана П. Скоропадського стільки проіснувати не довелося.

Таким чином, впродовж декількох місяців існування Гетьманату в Україні розроблялася офіційна військова доктрина. Зокрема, приділялася увага й проблемам комплектування війська національно свідомими старшинськими кадрами. Не дозволив втілити у реальність задум П. Скоропадського, щодо військової реформи Української армії, короткий термін існування Української Держави. Утім, незважаючи на незавершеність, військове будівництво гетьмана, стало чи не єдиною спробою за весь період Визвольних змагань 1917–1921 рр. побудувати армію на міцних регулярних засадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада й українізація військових частин російської армії / В. Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 2012. – № 3. – С. 4–27.
2. Гайдай В. Військова доктрина Української держави гетьмана Павла Скоропадського / В. Гайдай // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – 2011. – Т. 23. – С. 260–266.
3. Герасименко М. В. Підготовка старшинських кадрів у військових навчальних закладах України в роки боротьби за українську державність (1917–1920 рр.) / М. В. Герасименко // Вісник Київського славістичного університету. – 2005. – № 20 – С. 39–52.
4. Гуржій О. І., Реєнт О. П. Павло Скоропадський / Гол. ред. Р. Стасюк. – К., 2013. – 384 с.
5. Історія українського війська (1917–1995). Упорядник Я. Дашкевич. – Львів : Світ, 1996. – 840 с.
6. Пиріг Р. Я. Українська гетьманська держава 1918 р. Історичні нариси / Р. Я. Пиріг. – К., 2011. – 335 с.

7. Реєнт О. Павло Скоропадський / О. Реєнт. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 304 с.
8. Скорич Л. В. Військове будівництво у добу гетьмана П. Скоропадського : здобутки і прорахунки / Л. В. Скорич // Військово-науковий вісник Академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. – 2011. – № 16. – С. 177–185.
9. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський. – Київ, – Філадельфія, 1995. – 496 с.
10. Стефанів З. Українські збройні сили 1917–1921 рр. – Ч. 1 Доба Центральної Ради й Гетьманату / З. Стефанів. – СУВ, 1947. – 118 с.
11. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. I. / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2007. – 536 с.
12. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Кн. II. / Я. Тинченко. – К. : Темпора, 2011. – 424 с.
13. Ткачук П. П. Військові реформи в Українській Державі Гетьмана П. Скоропадського / П. П. Ткачук // Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету ВНУ ім. Лесі Українки. – Випуск № 14. – Луцьк, 2008. – С. 84-87.
14. Химиця Н.О. Становлення системи національної військової освіти в Україні (1917–1918 рр.) / Н. О. Химиця // Держава та армія. – Львів, 2000. – С. 55–60.
15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 37. – 139 арк.

Стаття посвящен истории развития украинской армии в годы правления гетмана П. Скоропадского, в частности проблеме подготовки офицерского состава.

Ключевые слова: Украинская Держава, П. Скоропадский, военные реформы, военная старшина.

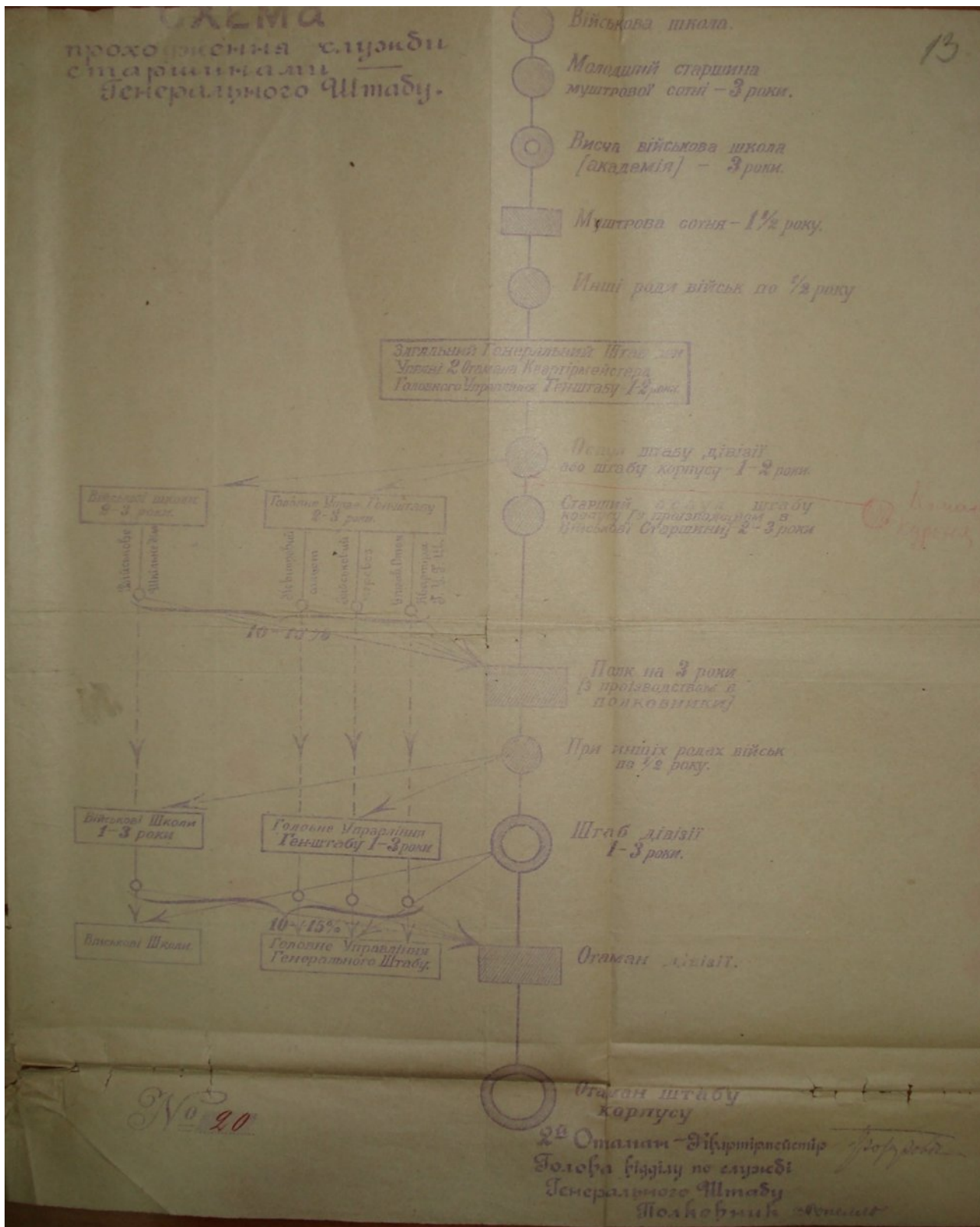
This article is devoted to the history of the development of Ukrainian armed forces during the reign of Hetman Skoropadsky, particular, the problem of training petty officers.

Traditional form of Ukrainian government, the Hetmanate, was restored 96 years ago. Despite the short period of existence, the history of Ukrainian State and its leaders' activity remain one of the leading research topics in the works of domestic historians. However, today among researchers there is no consensus neither on the significance and importance of a state formation, nor about the person of Hetman Skoropadsky. The study and analysis of a wide array of documents 1918 is the best way for agreement disputes. We have to explore the problems associated with the history of military construction in the Ukrainian State, which largely determined the possibility of its existence.

After coming to power on April 29, 1918 P. Skoropadsky continued military reform, which was started from the time of the Ukrainian National Republic. The important issue of reforming was the introduction to the legal framework for the military service and its passing by the militaricians of different categories. In particular, the draft of scheme about the passing of service by petty officers of the General Staff was developed at the General Staff, which at that time operated in the tandem of two General-Quartermasters. After reviewing and reconstruction of this document, we can see what stages a graduate of military school had to overcome for getting post of Ottoman of Staff and how the military officers were distributed in the structure of staff.

Key words: *Ukrainian State, P. Skoropadskiy, military reform, petty officer.*

Додаток 1

Додаток 2

Схема проходження служби старшинами Генерального Штабу (реконструкція)

